

3. Гринблат, М. Белорусы. Очерки происхождения и этнической истории / М. Гринблат. – Минск: Наука и техника, 1968. – 288 с.
4. Канингем, Д.В. С надеждой на собор. Русское религиозное пробуждение начала XX века / Д.В. Канингем; пер. с англ. прот. Георгия Сидоренко. – London: Overseas publ. interchange, 1990. – 353 с.
5. Клочков, В.В. Закон и религия: от государственной религии в России к свободе совести в СССР / В.В. Клочков. – М.: Политиздат, 1982. – 160 с.
6. Кожич, Н.М. Православие в Беларуси конца XIX – начала XX вв.: идейные установки и формы деятельности: автореф. дис... канд. философ. наук: 09.00.03 / Н.М. Кожич; Гос. науч. учреждение «Ин-т философии Нац. акад. наук Беларуси». – Минск, 2007. – 20 с.
7. Общий свод по империи результатов данных первой всеобщей переписи населения, произведённой 28 января 1897 г. / под ред. Н.А. Тройницкого. – СПб.: Паровая Тип.-Лит. Н.Л. Ныркина, 1905. – Т. 1. – 268 с.
8. Отзывы епархиальных архиереев по вопросу о церковной реформе: материалы по истории церкви. Кн. 33: в 2 ч. – М.: Изд-во Крутицкого подворья. Общество любителей церковной истории, 2004. – Ч. 1 / ист. введ. А.Ю. Полунова, И.В. Соловьёва. – 1031 с.
9. Отзывы епархиальных архиереев по вопросу о церковной реформе материалы по истории церкви. Кн. 33: в 2 ч. – М.: Изд-во Крутицкого подворья. Общество любителей церковной истории, 2004. – Ч. 2. – 1056 с.
10. Поспеловский, Д. Русская православная церковь: испытания начала XX века / Д. Поспеловский // Вопросы истории. – 1993. – № 1. – С. 42–55.
11. Свод Законов Российской империи: в 13 т. – СПб.: Издание Кодификационного отдела при Государственном Совете, 1892 г. – Т. 1: ч. 1: Основные государственные законы. – С. 1–73.
12. Фёдоров, В.А. Русская православная церковь и государство: синодальный период. 1700–1917 гг. / В.А. Фёдоров. – М.: Русская панорама, 2003. – 480 с.

УДК 327(4)

В. Черній, А. Черній

«СЛОВ'ЯНСЬКІ» БАЛКАНИ: ТЕРИТОРІАЛЬНІ КОЛІЗІЇ

Автори статті висвітлюють складні взаємовідносини південнослов'янських країн переважно в часи XIX – початку XXI ст. Не проста політична ситуація на Балканах, особливо після Балканських та двох Світових війн, призвели до територіальних колізій. Очевидно, що ці процеси пов'язані з національно-релігійними особливостями певних регіонів Болгарії, Сербії, Греції та ін.

Ключові слова: територіальні межі, кордон, Греція, Туреччина, Болгарія, Сербія, Македонія, Албанія, Балкани, ЄС, НАТО.

The authors of the article highlight complicated relations of Southern-Slavic countries mainly in the XIX-th – beginning of the XXI centuries. Not an easy situation on Balkans, especially after the Balkan and the two World wars led to territorial collisions. Obviously, these processes are connected with national – religious peculiarities of certain regions in Bulgaria, Serbia, Greece and others.

Key words: territorial borders, frontier, Greece, Turkey, Bulgaria, Serbia, Macedonia, Albania, Balkans, EU, NATO.

Проблема етнічної меншини на Балканах тісно пов'язана з питанням про територіальні межі балканських держав. Останні виконують функцію не тільки простору влади тих чи інших балканських еліт і режимів, а й ототожнюються народами з певними загрозами і несправедливим ставленням до них сьогодні. Інакше кажучи, є важливою системою самоідентифікації та фактором їх етнічної мобілізації. Гострота територіального питання визначається ще й тим, які державні інтереси воно зачіпає, чітко етнічну пам'ять пробуджує.

Державні кордони на Балканах не раз змінювали свою конфігурацію у процесі історичного розвитку, позначаючи утворення державного рівня та етнокультурних спільнот регіону загалом. У зв'язку з цим виникало багато спірних, а нерідко й конфліктних територіальних питань. Варто зазначити й на те, що кордони прокладались з урахуванням глобальної політики великих держав, які вбачали в тій чи іншій балканській державі свого союзника, або союзника свого противника, а сам балканський регіон як стратегічний плацдарм, або транзит.

Історично склалося так, що на Балканах немає жодного державного кордону, який принаймні дві сусідні держави могли б вважати справедливим, тобто таким, що відповідає їхнім національним інтересам. І це зрозуміло: адже всі кордони стали або компромісом сторін, або результатом відсутності вибору в одній зі сторін.

Для прикладу можна назвати три райони на Балканах, де існує комплекс пов'язаних в єдине ціле територіальних претензій, які в кінці-кінців приводили в минулому до воєн, або до конфліктів. Це - Західна Фракія (Біломор'є), Македонія та Косово і Метохія. Всі ці території мають важливе геополітичне значення, одночасно являючи собою внутрішньорегіональну зону контакту народів, культур та інтересів історичних і сучасних держав. Тут перетинаються інтереси великих держав і балканських країн. У цих районах проживає змішане в етнічному вимірі населення, зіштовхуються цінності балканських народів, світових і національних релігій.

Територія західної Фракії та острови Егейського моря стали причиною розбрату як через їх геополітичну значущість, так і через те, що в різний час тут переважало слов'янське, грецьке і турецьке населення. Ця суперечка не завершена остаточно і по сьогоднішній день. Принаймні, якщо не за столом офіційних переговорів, то у думках вчених-істориків та політиків, у почуттях і переживаннях національної інтелігенції вона продовжується і триватиме доти, поки обидві сторони не погодяться визнати спільну античну еллініську спадщину.

Ця обставина використовується різними силами для провокування кризових ситуацій. Періодично у трикутнику Греція-Туреччина- Кіпр виникають воєнно-політичні конфлікти, які відповідно позначаються на системі регіональних відносин, загрожуючи загальному миру.

Іншим районом Балкан, приналежність якого тривалий час оскаржували три держави, є Македонія. Це історико-географічна місцевість Балкан, розташована на перетині кордонів сучасних Болгарії, Греції і Сербії. Населення Македонії полі етнічне. Найбільш численними групами є греки, слов'яни - македонці та албанці. Також є й інші етнічні групи. Змішаний склад населення і приналежність їх у різні часи до трьох сусідніх держав давали останнім привід претендувати на ці території в тій чи іншій їх частині [4, с. 12-13].

Процес само ідентифікації населення відбувався повільно та суперечливо і ускладнювався тим, що землі Македонії постійно переходили від одного феодального правителя до іншого. Мова і література слов'янського населення Македонії, хоча й мають певні особливості, але загалом близькі слов'янським сусідам, які проживають у Болгарії і Сербії [6, с.85]. Наприклад, слов'янські говірки Македонії, на думку Жуковського, являють собою. Щось середнє між мовами Болгарії і Сербії. Таким чином, він робить висновок про те, що саме такий однобічний підхід сприяв поділу слов'ян Балканського півострова на два табори, які ворогували між собою на ґрунті місцевих говірок, що увібрали в себе особливості як болгарської, так і сербської мов [6, с.47-48].

У зв'язку з визначенням кордонів Болгарії та Сербії після здобуття ними незалежності наприкінці 80-х років XIX ст., між ними і Грецією (вона стала незалежною в кінці 20-х років того ж століття) загострилася суперечка про володіння тією чи іншою частиною Македонії. У 1913 році ця суперечка стала однією з причин початку другої Балканської війни, в якій проти Болгарії воювали всі балканські країни.

Після підписання в Бухаресті мирного договору 10 серпня 1913 р. до Сербії відійшли Західна і Центральна (Вардарська) Македонія. Греція отримала південну її частину – Егейську Македонію. У Болгарії залишилась лише Пирінська Македонія.

У вирішенні «македонського питання» брали участь великі держави. Кожна з них при цьому переслідувала власні інтереси. І після першої, і після другої світових воєн це питання залишалося актуальним для їх політиків [4]. Наприклад, питання про приналежність територій Македонії та ідентичності її населення стояло не тільки перед союзниками, а й під час радянсько-югославських і радянсько-болгарських переговорів та зустрічей їх партійно - державних лідерів. Про це не раз писав один з них, відомий югославський політик (учасник цих переговорів) і вчений Е. Кардель [2]. Відомо, що Москва, досягнувши свого впливу у повоєнній Болгарії, захищала її інтереси перед югославським керівництвом [6].

Пізніше - в період протистояння двох військово-політичних блоків на Балканах - здавалося, що сторони змирилися з існуючим становищем, хоча й продовжували заочну дискусію про історичне право на ту чи іншу частину Македонії і сперечалися про етнічну ідентифікацію її населення. Так, у Болгарії не визнавали самобутності македонців-слов'ян, вважаючи їх болгарами. В Сербії, навпаки, стверджували протилежне. У Греції говорили про те, що Македонія несправедливо відірвана від спільного еллінського культурного і політичного простору.

Македонська тема знову стала політично актуальною після розпаду СФРЮ, поки союзна югославська республіка Македонія не заявила про свою незалежність. Але ніхто з сусідніх держав не захотів скористатися цією ситуацією, щоб спробувати заявити претензії на якусь частину території нової, ще не визнаної світовим товариством країни. Всі розуміли, що це може призвести до нової всебалканської війни. Кожна сусідня держава з осторогом спостерігала за формуванням зовнішньополітичного курсу нової держави, підозрюючи її в експансіоністських намірах. Приводом до цього, як вважалося, могли бути колишні суперечки щодо етнічного походження слов'янського населення Македонії і навіть сама назва держави. Особливо непокоїлася Греція, хоча у свій час Афіни намагалися відселити зі своїх північних територій слов'ян, а на їх місце поселити залишивших інші балканські країни греків. У Греції також вважають, що визнання назви нової незалежної держави автоматично ставить проблему приналежності її північних територій, тим більше, що у Конституції Республіки Македонії не констатовано факт визнання її існуючих сьогодні кордонів. Крім того, натхнені неочікуваною незалежністю, радикальні націоналісти вже виношували плани про майбутню Велику Македонію.

Західноєвропейські держави, під тиском Греції, довго не визнавали незалежність колишньої югославської республіки під назвою «Республіка Македонія». Але Туреччина, Хорватія і Словенія відразу визнали нову державу і навіть Софія зробила це, розуміючи, що і своїх внутрішніх проблем у неї достатньо. Хоча частина географічної території Македонії увійшла до складу Болгарії після першої і другої світових воєн під назвою «Пирінський край». Міжнародне співтовариство також визнає нову державу, але, на вимогу Афін, утримується у визнанні її титула.

Позиція Софії і Белграда пояснюється тим. Що вони чудово розуміли небезпеку «розкручування» цієї історичної проблеми в ім'я внутрішньої та балканської стабільності. У Сербії, до того ж, було багато проблем з іншими колишніми союзними республіками і албанським населенням, особливо у зв'язку з тими процесами, які відбувалися на сусідніх з Македонією територіях Косова, що розташовані у західній частині Балкан. [3].

Найбільш гострою територіальною проблемою була, є і, очевидно залишається проблема Косова, на території якого істотно претендують дві етнічні групи: албанці і серби [7, с. 74-95]. 10 грудня 2007 р. Белград і Приштина під час переговорів констатували: розбіжність їхніх позицій настільки серйозна, що шансів досягнути консенсусу практично немає, отже справа зайшла в глухий кут. Влада Косова продовжує наполягати на незалежності краю, а Сербія відмовляється її надавати. Ставлення до майбутнього Косова неоднозначне і в Раді безпеки ООН. Лінія конфлікту пролягає між Росією, Китаєм, з одного боку, і США та їхніми союзниками з Європи — з іншого.

Європейський Союз теж активізував свою балканську політику, очевидно змирившись з тим, що тягар розпаду Югославії та наслідки незалежності Косова негативно позначаються на військово-політичному і соціально-економічному аспектах (між іншим, так само й для НАТО). У Брюсселі усвідомлюють, що підтримка незалежності Косова та його євроінтеграція разом з іншими колишніми югославськими республіками може спричинити різке погіршення відносин між Белградом і ЄС.

Албанці Косово розуміють, яку ціну їм доведеться заплатити у разі односторонніх дій щодо проголошення незалежності краю. Албанські політики зважують наслідки такого кроку. У Приштині вважають, що незалежність буде проголошена виключно за умови, що її підтримають США та ЄС. Мабуть, саме це мав на увазі президент Косоварів Фат мір Седжіу, заявивши напередодні 2008 року, що «Косове незабаром зможе офіційно приєднатися до західноєвропейських ідеалів» [8]. Більше того, албанський уряд у Приштині заявив про можливість проголошення незалежності краю до травня 2008 року, незважаючи на існуючі протиріччя між сербами, албанцями, ООН, Росією, США та ЄС навколо косовської проблеми. І, як бачимо, реалізував його достроково: вже у лютому, що призвело до затягнення ситуації не лише в регіоні, а й у міжнародному вимірі, оскільки цим самим створено прецедент до самовільного виходу зі складу унітарних держав їхніх окремих частин за етнічно-територіальною ознакою.

Однак косовську кризу неможна прирівняти до протистояння Англія – Ольстер, Валлонія – Фландрія в Бельгії, Кашмір – Індія, Басконія – Іспанія, Тібет – Китай, Чечня – Росія, Курдистан – Туреччина та ін.. У всіх перерахованих «гарячих точках» народи живуть на своїх древніх територіях і мають право на самовизначення (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, лютий 1952 року). Інша справа – Косово. Це історично сербська територія, але проживаюча там албанська меншина в силу високої народжуваності стало більшою на території Косовського краю.

Сполучені Штати визнали незалежність Косова (очевидно, це було головним стимулом до проголошення акту про його суверенність), але більшість міжнародних акторів дотримувалися протилежної позиції.

У наш час про перегляд державних кордонів на двосторонньому рівні офіційною владою балканських держав не ставиться. І, очевидно, не буде ставитись вже тому, що членство в ЄС і НАТО, а вони вже або входять до складу цих структур, або готуються вступити до них, зобов'язує їх не мати нерегульованих територіальних проблем. Але в суспільних і наукових колах не перестають обговорювати несправедливість договорів та угод про державні кордони, які встановлювалися після завершення другої світової втні, коли держави-переможці фактично нав'язали їх балканським народам. Пам'ять про минуле у даному випадку можна вважати проявом процесу самовизначення і подолання комплексів «скривджених історією народів». Питання в тім, як будуть долатися комплекси: з позитивним чи негативним результатом, для самих народів. Випадок з Косовим досить симптоматичний: він показує цілковиту-непередбачуваність такого перебігу подій.

І тим часом, історичний досвід, наприклад, шведів демонструє, що втративши імперію, вони змогли і вистояти, і остаточно самовизначитись у своїй самодостатності. Інша справа, коли комплекси використовуються у кон'юнктурних політичних цілях. Часто проблема території стає способом залучення на свій бік виборців у період передвиборчих компаній. Так, наприклад, сталося в Сербії і Албанії. Також питання про кордони постане в процесі розвитку косовської проблеми і сербо-албанських відносин.

Джерела та література

1. Иалешутски К. Македонският въпрос в буржуазная Югославия. 1918 - 1941. – София, 1983.
2. Кардел Э. Горбата за признаване и независимост на нови Югославия. 1944 - 1951. - Скопье, 1980.
3. Косово: международные аспекты кризиса. – М, 1999.
4. Македония: Путь к самостоятельности. – М, 1999. – С. 12-13.
5. Палешутски К. Югославската комунистическа партия и македонският въпрос. — София, 1985.

6. Ростовский Б. Дмитрий Чуковский и македонское национальное самосознание. - М., 1999. – С. 85, 47-48.
7. Смирнова Н.Д. Конфликт в Косово как часть «албанского вопроса», - М, 1999, - С. 79-95.
8. «Дзеркало тижня». № 48 (677), 15 грудня 2007 р.

УДК 94:321.7(437)

Г. Савчук

КОНЦЕПТ «ГУМАННОЇ ДЕМОКРАТІЇ» ТОМАША МАСАРИКА

У статті досліджуються філософські ідеї та основні положення «гуманної демократії» Т.Г. Масарика, що стали фундаментом у будівництві першої Чехословацької республіки.

Ключові слова: Т.Г. Масарик, демократія, гуманізм, Чехословацька республіка.

The article examines philosophical ideas and guidelines of T.G. Masaryk's "humane democracy" that became the foundation of construction of the first Czechoslovak Republic.

Key words: T. G. Masaryk, democracy, humanism, Czechoslovak Republic.

Т. Г. Масарик відомий не тільки як президент першої Чехословацької Республіки, а також як учений-філософ, мораліст, соціолог. Він залишив після себе великий творчий спадок, котрий став предметом численних історичних, філософських, політичних та юридичних досліджень. Його праці, маловідомі виступи та промови стосовно демократії, актуально звучать сьогодні, в той час, коли молоді демократичні держави потребують реформування.

Після закінчення Першої світової війни і відродження Чехословаччини, Масарик був сповнений рішучості на посаді президента продовжувати політику, яка привела до незалежності. Це політика двох головних принципів: демократії і гуманності. Він оцінює їх як боротьбу між абсолютизмом і демократією. В результаті такої боротьби за свободу більшість населення Європи стала проживати поза монархічними системами влади [3].

Т. Г. Масарик в більшій мірі, ніж хто-небудь інший, встановив шлях, по якому Чехословацька республіка рухалась в її внутрішній та зовнішній політиці. В більшій мірі це його заслуга, що Чехословаччина стала демократичною, стабільною і дійсно процвітаючою країною в складні повоєнні роки, коли сусідні країни були вражені до самої основи їх внутрішніми суперечками [8, С. 225]. Своїм завданням Масарик вважав розвиток головних принципів якими повинна керуватись у своїй політиці відроджена держава. Тому філософські ідеали Масарика стали фундаментом у будівництві Чехословацької республіки.

Певні аспекти даної розвідки були висвітлені такими дослідниками, як М. Нагорняк, А. Карась, С. Віднянський, Р. Постолювський, О. Кравчук, А. Панов, І. Поп та інші.

Досліджуючи систему поглядів Т. Масарика варто зазначити, що систематичного, комплексного викладу свого вчення він не подав. Філософія демократії Т. Масарика ніколи не була втілена у ґрунтовне наукове дослідження про її суть і зміст [9, С. 63]. Це можна пояснити тим, що Масарик в першу чергу був політиком-практиком, однак його філософські погляди випереджували час. Саме тому, метою цієї статті є аналіз Масарикового поняття демократії.

Ідеї Масарика – це ідеї гуманності і демократії, котрі розглядаються майже в кожній його праці. Гуманістичний світогляд являє собою світогляд поваги до людини, який виступає реальним інструментом реалізації демократії.

В праці «Світова революція» широко викладені погляди з цього приводу. У розділі «Демократія та гуманізм», автор аналізує основні демократичні цінності та засади побудови демократичного суспільства. В Масариковому розумінні демократія «це державна форма сучасного організованого суспільства, сучасного світогляду, сучасної людини; демократія виростає із цілісного погляду на світ і на життя, із нової точки зору, із нового методу» [4, с. 293]. Зміст «сучасного» полягає саме в тому, що демократична республіка заключається не в заміні монарха президентом, а в наявності нових принципів організації суспільного життя.

Не дивлячись на це, Т. Масарик зазначає, що демократія має недоліки і досить таки значні, однак інші державні форми також мають свої вади. Історія розвитку держави вчить нас, що демократія перебуває ще в зародковому стані, адже старі форми розробляли тисячі людей протягом тисячі років [12, с. 273].

Згідно з твердженнями Масарика суть демократії була правильно визначена лозунгом «свобода – рівність – братерство» часів Великої французької революції. Такий модерний демократизм йшов і йде проти аристократії, яка ґрунтується на підпорядкуванні між індивідуумами і соціальними групами [5, с. 529]. Саме поняття «демократія» є *contradictio in adjecto* (має протиріччя у визначенні), оскільки означаючи народовладдя, повинне розумітись як керівництво. «Керівництво, адміністрація – головна річ демократії. Для аристократа ж головна річ – панувати» [1, с. 358]. Для управління і керівництва демократичною державою, крім адміністративних знань та організаційної спритності, необхідні політичне чуття і розуміння куди народ і держава направляються. В цьому полягає відмінність між політиком і громадським діячем [4, с. 285]. Оскільки для демократії важливий не принцип влади, а прагнення до того, щоб «сам народ управляв народом і в ім'я народу», то реалізація такого нового розуміння держави і суспільного ладу пов'язана з труднощами адміністрування. Філософи і політики починаючи з Руссо б'ються над проблемою прямої і посередницької влади та системи управління. Вже Руссо зрозумів, що при великій кількості населення, пряма влада народу в справжньому розумінні неможлива [5, с. 530]. Таким чином, демократія може бути лише непряма, яка реалізується парламентом, вибраним на основі загального виборчого права. Такий парламент повинен розуміти, що його авторитет виходить із права делегування, яке він отримав від своїх виборців.

У розумінні Масарика, антитеза «аристократизм – демократизм» заключається в принципово різному вирішенні проблеми авторитету. Якщо аристократична нерівність є визнанням і втіленням принципу авторитету імператора або церкви, то демократія посиляється на такі авторитети, як народ, людство, маси, цивілізація, культура, розвиток і т. ін. Але критично мисляча людина може визнати тільки так званий внутрішній авторитет, авторитет етичний [6, с. 165].

Т. Масарик виходив з того, що всі політичні прагнення повинні виходити з морального розсуду: «Моральною основою всієї політики повинен бути гуманізм, а гуманізм це наша національна програма» [4, с. 308]. Чеська гуманістична програма вимагала національної терпимості в політиці та зрікалася тактики насильства [1, с. 401]. Він зазначав, що без визнання моральних основ держави і політики неможливо керувати жодною державою, оскільки ні одна держава яка порушує людські основи моралі не зможе втриматись. Для Масарика демократія є не лише державною і адміністративною формою, а й поглядом на життя і на світ. Таким чином, перший президент Чехословацької республіки порушив у державно-політичній площині питання про людський вимір демократії, який, на його переконання, може стати надійним бар'єром на шляху нейтралізації будь-яких протиправних та аморальних проявів у державному житті [7, С. 20]. Таку думку підтверджують слова його бесід з К. Чапком: «демократіє є не лише державною формою, не лише тим, що записано в конституціях; демократія – це погляд на життя, що полягає в довірі до людей, у людяності і людськості, а довіря не буває без любові і любові немає без довіря» [11, с. 275].

Демократія була в першу чергу не системою влади та ритуалів, а принципом, який ґрунтується на гуманності: «справжня демократія заснована на любові і повазі до ближнього і до всіх ближніх, є втіленням Божого порядку на землі» [11, с. 275]. Оскільки основний аргумент на користь демократії політик вбачає у вірі в людину та її цінність, можна також говорити про етичну сторону цього поняття.